

رهایی بخش مکتب مارکسیسم تدوین شده بود. از دیدگاه تعدادی از پیروان فرقه دموکرات، شوروی مسیر و جهت صحیح تاریخ و استالین عامل بر حق تاریخ بود. در نتیجه، سرنوشت فرقه دموکرات با مسیر کلی سیاست شوروی در ایران ارتباط تنگاتنگی داشت. دولت شوروی تمام تسهیلات لازم برای حمایت و پشتیبانی فرقه را فراهم نمود و هدف از این مساعدت‌ها، توسعه زیربنایی و درازمدت بخشی از ایران نبود، بلکه مسکو تداوم حکومت دست‌نشانده خود را دنبال می‌کرد. به همین منظور مناسبات و تعاملات گسترده‌ای را با فرقه آغاز کرد و با حضور مؤثر خود بر تمام جنبه‌های اقتصادی و فرهنگی تأثیر گذاشت. فعالیت‌های آنها در این زمینه به گونه‌ای بود که دموکرات‌ها ادعا می‌کردند صنایع، فرهنگ، علم و مدنیت آنها، زیر سایه شوروی‌ها تکامل یافته است. این اقدامات اصلاحی، هر چند در واقعیت تاریخی با کاستی‌ها و نواقص فراوان انجام شده است و نمی‌توان بر فرض مخالفت با اصل پیدایش فرقه دموکرات و حساسیت عمومی، آن را نادیده گرفت و تاریخ را وارونه جلوه داد، با این وجود، فرقه دموکرات نیز مانند دیگر جنبش‌های اقلیت‌های قومی در ایران که هیچکدام انسجام ایدئولوژیک نداشتند، مجبور به وابستگی به یک نیروی قدرتمند خارجی یعنی اتحاد شوروی شد و این نقیصه تمام تحرکات این فرقه و حتی اقدامات نسبی نوگرایانه اقتصادی و فرهنگی‌شان را تحت‌الشعاع منفی خود قرار داد.

منابع و مأخذ

اسناد:

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)، مدیریت شمال غرب ایران، اسناد مربوط به غائله آذربایجان، شماره سند ۱۵، [بی‌تا].

-----، ۲۹۰/۷۱۴۳؛ ۲۴۰/۲۲۰۰۳؛ ۹۵/۲۹۳/۱۲۴۸۴؛

۹۵/۳۶۳/۱۱۹؛ ۹۵/۲۹۳/۹۵۸۳؛ ۹۵/۲۹۳/۱۸۹۵؛ ۹۵/۲۹۳/۱۳/۱۳۱۶۳؛ ۹۵/۲۹۳/۱۱۰۱۴

۹۵/۲۹۳/۱۲۴۵۰؛ ۹۵/۲۹۳/۲۴۴۴؛ ۲۴۰/۱۸۶۴۸؛ ۹۵/۲۹۳/۱۸۹۸؛ ۹۵/۲۹۳/۱۲۴۸۹

۹۹۸/۸۲۰؛ ۹۵/۲۹۷/۹۲۱

کتاب‌ها

فارسی:

- آذرنگ، عبدالحسین و دیگران، ۱۳۹۱، *ناگفته‌ها، خاطرات عنایت‌الله رضا*، تهران: نشر نامک.
- آوانسیان، اردشیر، ۱۳۶۹، *خاطرات/ اردشیر آوانسیان از حزب توده (۱۳۲۰-۱۳۲۶)*، کلن آلمان: انتشارات حزب دمکراتیک مردم ایران.
- ابراهیم اف، میرزا اژدر اوغلی، ۱۳۶۰، *آن روز می‌رسد*، ترجمه: ا. کاریج، تهران: آلفا.
- _____، ۱۳۸۹، *پری خانم و لنین*، ترجمه: محمد خلیلی، تهران: گل‌آذین.
- ابراهیمی، فریدون، ۱۳۲۴، *آذربایجان صحبت می‌کند*، چند ورق درخشان از تاریخ پرافتخار ما، تبریز: گونش ایلی.
- ابراهیمیان، یرواند، *آذربایجان، حزب توده و فرقه دمکرات، قدرت‌الله روشنی، یادنامه حبیب یغمایی*، یغما، سال ۱۳۷۱، ش. ۳۲.
- اتابکی، تورج، ۱۳۷۶، *آذربایجان در ایران معاصر*، ترجمه: محمدکریم اشراق، تهران: توس.
- اخگر، ایرج، ۱۳۲۷، *مرگ هست و بازگشت نیست*، تهران: چاپخانه مهر.
- اسکندری، ایرج، ۱۳۸۴، *خاطرات/ ایرج اسکندری دبیر اول حزب توده*، تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی.
- افتخاری، یوسف، ۱۳۷۰، *خاطرات دوران سپری‌شده، خاطرات و اسناد یوسف افتخاری ۱۲۹۹-۱۳۲۹*، به‌کوشش: کاوه بیات و مجید تفرشی، تهران: فردوسی.
- انا دیلی، ۱۳۲۴، *بیرینجی کتاب، درس کتابلاری ۱*، تبریز: فرزانه.
- _____، ۱۳۲۴، *یکینجی کتاب، درس کتابلاری ۲*، تبریز: فرزانه.
- _____، ۱۳۲۴، *ووجونجی کتاب، درس کتابلاری ۳*، تبریز: فرزانه.
- _____، ۱۳۲۴، *دوردونجی کتاب، درس کتابلاری ۴*، تبریز: فرزانه.
- _____، ۱۳۲۴، *بشینجی کتاب، درس کتابلاری ۵*، تبریز: فرزانه.
- انا دیلی، ۱۳۲۴، *الشینجی کتاب، درس کتابلاری ۶*، تبریز: فرزانه.
- ایوانف، م. س.، ۱۳۵۶، *تاریخ نوین ایران*، ترجمه: هوشنگ تیزابی حسن قائم پناه، [بی‌جا]: انتشارات حزب توده.
- بیات، کاوه، *استالین و فرمان تشکیل فرقه دمکرات آذربایجان*، گفتگو، شهریور ۱۳۸۰، شماره ۴۹.
- _____، ۱۴۰۰، *فرامین تأسیس، اداره و انحلال حکومت فرقه دمکرات آذربایجان*، تهران: شیرازه.
- جواد، عباس، ۲۰۱۶، *ایران و آذربایجان در بستر تاریخ و زبان*، لندن: اچ. اند اس. مدیا.
- حسنلی، جمیل: ۱۳۸۳، *فرزاد و فرود فرقه دمکرات آذربایجان (به‌روایت اسناد محرمانه آرشیوهای اتحاد جماهیر شوروی)*، ترجمه: منصور همای، تهران: نشر نی.
- ذوقی، ایرج، ۱۳۶۸، *ایران و قدرت‌های بزرگ در جنگ جهانی دوم*، تهران: پاژنگ.
- پیشه‌وری، جعفر، ۱۳۸۴، *پیرامون تشکیل فرقه دمکرات آذربایجان*، سخنرانی در سالن شیر و خورشید تبریز، ترجمه: سیروس مددی، آلمان: انتشارات کارگری سوسیالیستی.
- شاعر لی مجلسین نشریانی، ۱۳۲۴، *شاعر لی مجلسی، تبریز: آبی‌تا/*.
- شرقی، علی، ۱۳۸۸، *نشر اسکناس‌های فرقه دمکرات آذربایجان*، بانک و اقتصاد، شماره ۱۰۳، آذر.
- شمیده، ع.، ۱۹۷۴، *میرزه محمد آخوندزاده*، [بی‌تا]: انتشارات روزنامه آذربایجان.
- شوکت، حمید، ۱۳۸۶، *در تیررس حادثه، زندگی سیاسی قوام‌السلطنه*، تهران: اختران.

صبحی، گنجعلی، ۱۳۷۲، اؤتن گونلریم، تهران: دنیا.

_____، ۱۳۹۳، روزهای سپری شده، ترجمه: بهروز مطلب زاده، تهران: دنیای نو.

علوی، بزرگ، ۱۳۷۷، *خاطرات بزرگ علوی*، به کوشش: حمید احمدی، تهران: دنیای کتاب.

علیزاده، حسین، ۱۳۹۲، *حکومت ملی آذربایجان، مروری بر رویدادهای سالهای ۱۳۲۴-۱۳۲۵*، انتشار الکترونیک به وسیله مؤلف.

فاوست، لوئیس، ۱۳۷۳، *ایران و جنگ سرد، بحران آذربایجان ۱۳۲۴-۱۳۲۵* ش، ترجمه: کاوه بیات، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه.

فرزانه، محمدعلی، [بی تا]، *گذشت زمان، خاطرات استاد محمدعلی فرزانه*، به اهتمام: صدیقه عدالتی، [بی جا]: [بی نا].

فیروز، مریم، ۱۳۸۷، *خاطرات مریم فیروز فرمانفرمائیان*، به اهتمام: مؤسسه تحقیقاتی و انتشاراتی دیدگاه، تهران: اطلاعات.

قاسملو، عبدالرحمن، ۱۳۹۲، *چهل سال مبارزه در راه آزادی*، ترجمه: *اتحادیه دانشجویان دموکرات کردستان ایران*، [بی جا]: [بی نا].

کاظمی، بهزاد، ۱۹۹۹، *ملی گرایان و افسانه دموکراسی*، لندن: نشر نظم کارگر.

کیانوری، نورالدین، ۱۳۷۱، *خاطرات نورالدین کیانوری*، تهران: اطلاعات.

لاهرودی، امیرعلی، ۲۰۰۷، *یادمانده ها و ملاحظه ها*، به کوشش: یدالله کنعانی، باکو: چاپخانه نورلان.

لنچافسکی، ژرژ، ۱۳۵۱، *غرب و شوروی در ایران، سی سال رقابت، حورا یآوری*، تهران: ابن سینا.

مجتهدی، میرزا عبدالله، ۱۳۸۸، *بحران آذربایجان، خاطرات مرحوم آیت الله میرزا عبدالله مجتهدی*، به کوشش: رسول جعفریان، تهران: مؤسسه تاریخ معاصر ایران.

مرادی مراغه ای، علی: ۱۳۸۲، *از زندان رضا خان تا صدر فرقه دموکرات آذربایجان*، [بی جا]: نشر اوحدی.

مرشدی زاده، علی، ۱۳۸۰، *روشنفکران آذری و هویت ملی و قومی*، تهران: نشر مرکز.

معتضد، خسرو، ۱۳۷۶، *درون ارتش شاه، تهران: البرز*.

نیسمن، دیوید، ۱۳۸۱، *ارتش سرخ و چگونگی ابداع آذربایجان جنوبی*، ترجمه: گروه مترجمان، گفتگو، سال ۳۳، خرداد.

هیئت، جواد، ۱۳۶۹، *آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش*، جلد ۲، تهران: مؤلف.

نشریات:

آزاد ملت، ۱۳۲۴/۱۲/۵، دنیا آزاد لغنین قهرمان مدافعی، سال ۱، شماره ۱.

۱۳۲۴/۱۲/۷، فلاحت وزیرله یئر بولگوسی حقنده مصاحبه سی، سال ۱، شماره ۲.

۱۳۲۴/۱۲/۱۵، کتابخانه مجلس ملی آذربایجان، سال ۱، شماره ۶

۱۳۲۴/۱۲/۱۵، سوووت مدنیت ایوینده، سال ۱، شماره ۶

۱۳۲۴/۱۲/۲۸، تبریز تیاتر وسنین انکشاف یولی، سال ۱، شماره ۱۲.

۱۳۲۵/۱/۱۱، آذربایجان دولت تیاتر و سنین آچلیشی، سال ۱، شماره ۴.

۱۳۲۵/۳/۲۱، آذربایجانین رشید اوغلی ستارخانین هیکلندن بیر منظره، سال ۲، شماره ۴۹.

۱۳۲۵/۳/۲۳، آذربایجان دولت تیاتری، بویوک بسته کار عزیز حاجی بگلی نین شهرت قازانمیش دورد چرده لی، سال ۲، شماره ۵۰.

۱۳۲۵/۵/۱۴، آذربایجان اونیورسیتیه سی، سال ۲، شماره ۷۲.

- ۱۳۲۵/۸/۲۳، اورکستر مکتب طالبه لری اوچین کنسرت ویرمیشدر، سال ۲، شماره ۱۱۲.
- ۱۳۲۵/۸/۲۶، ملی ثروت اوجا غیمیز آذربایجان بانکی، سال ۲، شماره ۱۱۴.
- ۱۳۲۵/۳/۲۶، آذربایجان ملی موزه سنین بهزاد آدینا نقاشلیق شعبه سنین افتتاحی.
- آذربایجان، ۱۳۲۴/۶/۱۴، فرقه میز ایشه باشلادی، شماره ۱، دوره ۲.
- ۱۳۲۴/۶/۲۸، اعطای نشان پرچم سرخ به عزیز حاجی بگوف، شماره ۷.
- ۱۳۲۴/۸/۱، تجارت در نتیجه مساعی فرقه دموکرات آذربایجان، بازار تجارتی آذربایجان احیاء می‌شود، شماره ۳۵.
- ۱۳۲۵/۴/۳۰، سووه ت حکومتی تمدنین ان یاخین دوستی در، شماره ۲۵۴.
- ۱۳۲۵/۳/۲۱، سووه ت آذربایجانیندا قالاوحوق تصرفاتی، شماره ۲۷۲.
- ۱۳۲۵/۸/۱۶، اکتبر انقلابینین ۲۹ ایلی مناسبتینه، شماره ۵۴.
- ۱۳۲۵/۴/۱۹، سووه ت اتفاقیندا استراحت حقی، شماره ۲۴۳.
- ۱۳۲۵/۳/۲۱، سووه ت آذربایجانیندا قالاوحوق تصرفاتی، شماره ۲۷۲.
- ۱۳۲۵/۸/۱۹، ئوز قصر لرینده ا و تو روب قارداش قیر غینی، سال ۲، شماره ۳۶۹.
- ۱۳۲۵/۴/۳۱، آذربایجان معارف اداره سی طرفیندن یینی بیر قدم، شماره ۲۵۵.
- ۱۳۲۵/۵/۶، تبریز ده کی آذربایجان سووه ت مدرسه سنین حرمتلی معلمزین، شماره ۲۶۰.
- ۱۳۲۵/۵/۱۰، سووه ت آذربایجان آدلی سانلی ریاضیات استادلاری، شماره ۲۶۴.
- ۱۳۲۵/۴/۳۰، سووه ت حکومتی تمدنین ان یاخین دوستی در، شماره ۲۵۴.
- ۱۳۲۵/۲/۱۱، سووه ت آذربایجان خلقینین بویوک بایرامی، شماره ۱۸۷.
- ۱۳۲۵/۲/۳۱، سووه ت مریضخانه سی خلقیمیزه کومکی، شماره ۲۰۴.
- ۱۳۲۵/۴/۲۰، گورکملی سووه ت مطبوعات نماینده لری تبریز ده، شماره ۲۴۷.
- ۱۳۲۵/۵/۱۸، سووه ت مدنیت ایوینین یکی ایللیک فعالیتی و خدمتلی مناسبتیه، شماره ۲۷۰.
- ۱۳۲۵/۵/۱۸، سووه ت اتفاقی اینجه صنعت خادمی، شماره ۲۶۹.
- ۱۳۲۵/۵/۸، تبریز تیاترینین انکشافنده سووه ت مدنیت ایوینین رولی، شماره ۲۶۲.
- آزیر، ۱۳۲۴/۲/۳۰، ره آورد باکو، س ۲، شماره ۲۸۱.
- ۱۳۲۳/۱/۲۱، خلاصه اقدامات و عملیات انجمن روابط فرهنگی ایران با اتحاد شوروی شعبه تبریز، سال ۳، شماره پیاپی ۲۶۵.
- ۱۳۲۳/۱/۲۶، استقلال فرهنگستان آذربایجان شوروی را شادباش می‌گوئیم، سال ۳، شماره ۲۶۷.
- پیامنو، آذر و دی ۱۳۲۶، برسید ما پاسخ می‌دهیم، س ۳، ش ۱۲.
- دنیا، ۱۳۴۷، حضور حزب توده در آذربایجان، سال ۹، شماره ۴.
- ستاره آذربایجان، ۱۳۲۴/۳/۲۴، تهمت لامذهبی در جماهیر شوروی هم مانند سایر تهمتها نقش بر آب شد، سال ۱، شماره ۱۵.
- کیهان، ۲۲ آذر ۱۳۲۴؛ ۲۵ آذر ۱۳۲۴.
- وطن یولوندا، ۱۳۲۴/۲/۲۰، ا. و. ستالین یولداشین خلقه مراجعتی، شماره ۵۵، شماره پیاپی ۲۵۸.